

Exposició *Agde, el camp dels catalans*. Barcelona, Seu de Comissions Obreres de Catalunya, del 26 de setembre fins a l'11 de novembre de 2024.

Organitzada pel Memorial Democràtic, entitat integrada dins el Departament de Justícia i Qualitat Democràtica de la Generalitat de Catalunya, aquesta exposició anava dirigida a recordar la memòria del camp d'Agde, un dels camps establerts pel govern francès al sud del país per acollir la riuada de refugiats que arribà al país veí des de finals de gener i principis de febrer de 1939 fugint de les tropes franquistes. La característica diferencial d'aquest centre de reclusió rau en el fet que en una de les seves seccions es va concentrar una colònia important de catalans procedents d'altres camps de la zona.

El camp d'Agde (departament de l'Hérault) ha estat motiu d'una recerca històrica exhaustiva per part de la historiadora Laia Arañó Vega, que amb tota justícia s'ha encarregat del comissariat de l'exposició. El treball de Laia Arañó fou la base de la seva tesi doctoral, publicada recentment amb el títol *El camp dels catalans. Agde en el sistema concentracionari francès (1939-1940)*, Editorial Afers, 2024.

Com diu en el pròleg del llibre el director de la tesi, l'historiador Francesc Vilanova i Vila-Abadal, el camp d'Agde va representar una *experiència singular* dins el sistema de camps de concentració organitzat pels francesos. Si bé des d'un punt de vista generalista, tots els camps semblaven iguals, amb les mateixes penúries alimentàries, sanitàries, etc, Agde, *el camp dels catalans*, va significar «un assaig de fer arribar fins a la base més autèntica i dramàtica de l'exili, els interns dels camps francesos, la voluntat de cohesió d'un col·lectiu nacional». De fet, superant la norma d'una distribució irregular dels refugiats, els francesos només van fer una excepció amb dos grups d'exiliats: els procedents del País Basc, que van ser acollits al camp de Gurs (departament dels Basses-Pyrénées), i els catalans, concentrats al camp d'Agde. Aquesta circumstància, el fet de compartir vivències amb companys molt propers en cultura i pensament, va ajudar a crear un clima d'una certa resiliència per a sobreviure a les misèries del penós dia a dia.

Tornant a l'exposició, la mostra consistia en una sèrie de panells penjats d'una estructura molt semblant a una tanca metàl·lica que a la vegada delimitava un espai clos que s'anava tancant en espiral a mida que el visitant seguia el recorregut assenyalat. D'aquesta manera s'aconseguia, en un espai relativament petit, generar una sensació de lloc tancat que evocava l'ambient carcerari dels camps.

A l'inici de l'exposició, un panell introductori contextualitza la mostra. Segons el text, el 28 de febrer de 1939 es decideix construir a Agde un camp de concentració per traslladar fins a 25.000 refugiats republicans tancats als camps de les platges del Rosselló. Unes setmanes més tard, arribaren els primers voluntaris espanyols que començaren a construir el camp 1 i el 2, i poc més tard el 3, el que després es coneixeria com el «camp dels catalans», on la majoria d'interns eren d'origen català. Com diu el títol del programa de mà: una petita Catalunya fora de Catalunya.

A partir d'aquest moment, el guió de l'exposició s'articula en una sèrie de nou àmbits on s'expliquen diferents moments de la vida del camp, preferentment a través de testimonis dels propis interns. Tots els textos estan redactats en català i en francès.

El primer, «Escapant de les bombes, travessem la ratlla», recorda el dolorós episodi de la retirada; el moment en què tantes vides es van veure trencades per sempre més per haver de deixar endarrere la seva terra i els seus béns fugint de les tropes feixistes.

El segon espai, «Arribem al camp d'Agde», està dedicat al procés de localització, ubicació i construcció del camp. Diferents gràfics ajuden a entendre les dimensions i l'estructura del conegut com a «Camp 3» en relació a la resta d'elements del conjunt.

El tercer, «Aquest camp és ben diferent del d'Argelers!», mostra el sentir dels refugiats, que valoraven favorablement les condicions del nou recinte, i l'oposició de les autoritats locals, que per motius ideològics («els indesitjables republicans espanyols»), polítiques (el corrent anticomunista) i estratègiques (la població d'Agde podia arribar a doblar-se), es mostraren inicialment totalment contràries a la instal·lació del camp.

El quart, «Em trobo al Camp de concentració del poble d'Agde», recull algun testimoni dels internats, com el del metge Pelai Vilar, que afirma que allà dins no hi havien vells, dones ni criatures, només homes, en general, en bon estat de salut física i mental.

En el cinquè, «S'havia acabat dormir a la sorra!», coneixem les condicions en què es van allotjar els interns. Al camp es van construir barraques, algunes transferides des del camp de Barcarès, amb capacitat per 200-250 homes cada una d'elles. Malgrat la precarietat, la majoria dels refugiats van agrair el fet de no haver de dormir de nou a la sorra.

El sisè espai, «En aquest camp hi deixarem els ossos!», parla del control estricte, coordinat, rigorós i militaritzat dels interns, no gaire diferent del que es practicava en altres camps francesos. La vida es desenvolupava sota una rígida disciplina castrense. El control polític i ideològic era extrem: mentre que els refugiats militants en partits republicans o socialistes van poder portar una vida sense gaires contratemps quant als registres o vigilància, els

anarquistes, els comunistes i els militants del POUM van estar contínuament sota sospita. En aquest sentit, és colpidor el testimoni que es presenta d'un exiliat que, molts anys després dels fets, encara posa de manifest la profunda escletxa que dividia els diferents corrents republicans, tots ells antifeixistes, però enfrontats entre si. En un llibre publicat l'any 2001 (*1939-1948: entre filferrades. Memòries de l'exili*, Vilassar de Mar, Katelani), Francesc Tosquellas i Albert es queixa amargament de l'etiqueta de «rojos» que va unificar tota l'oposició al bàndol rebel. Tosquellas lamenta que aquesta paraula tenia força de llei, «com si no hi hagués al món res més que *rojos* i els que no ho són. Així resulta que els catòlics del País Basc eren *rojos*. Els republicans d'Esquerra de Catalunya, *rojos* també». Una divisió que ja venia de l'etapa republicana i que l'exili encara va posar més de manifest.

El setè espai, «Llenties i cigrons, llenties i cigrons...», tracta d'un aspecte tan important en aquells llocs d'internament com era el règim alimentari. Malgrat la intenció de les autoritats que l'alimentació fos variada i suficient, a la pràctica era escassa i molt repetitiva. Es basava habitualment en llegums amb patata i algun tros de carn, tot en quantitats molt minses. Pels que disposaven de moneda local existia una barraca-cantina on podien adquirir algun suplement o productes per a la higiene personal.

El vuitè espai, «Superat el reuma vingueren la sarna i els polls», ens parla dels principals problemes sanitaris de la població internada. Com calia esperar, i de forma semblant a altres camps francesos, destacaven la febre tifoide, la febre de les trinxeres, el paludisme, el reuma, la gastroenteritis i la diarrea, la tuberculosi i la infecció de ferides. Malgrat tot, a Agde van poder comptar amb un servei mèdic força eficaç. Gràcies als metges interns Pelai Vilar, Antonio Vilanova i el farmacèutic Julio Lechuga, entre d'altres, es va desenvolupar un sistema sanitari que va tenir un impacte real en la vida dels interns.

En el darrer espai, «Sabem que això dels camps s'acaba», es fa una reflexió sobre l'actitud de les autoritats franceses envers els refugiats i la seva acceptació. Al llarg de l'estiu de 1939 es va forçar la repatriació de molts d'ells a territori espanyol perquè representaven «una amenaça de contagi polític» i també per la càrrega econòmica que el govern francès havia de suportar. Però a partir de setembre de 1939, amb l'entrada de França al conflicte europeu, la pressió sobre els refugiats es va aturar i molts van ser utilitzats com a mà d'obra per reemplaçar als treballadors francesos que havien estat mobilitzats i d'altres van ser destinats a reforçar la nova indústria de guerra.

Una petita mostra d'alguns objectes procedents de refugiats interns als camps contribueix a ambientar l'exposició.

En resum, una mostra molt il·lustrativa del que va representar el camp d'Agde dins del mapa concentracionari francès, feta amb mitjans modestos i que cal completar amb la lectura obligada de l'excel·lent treball de la historiadora Laia Arañó.

Carles Hervás Puyal
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya
ORCID: 0000-0002-1992-6028